

**MİTHAT CEMAL KUNTAY VE YAKUP KADRI
KARAOŞMANOĐLU'NUN ROMANLARINDA
İSTANBUL'UN KÜLTÜR, SANAT, BASIN, EDEBİYAT
DÜNYASI**

Berna AKYÜZ SİZGEN*

ÖZET

Yakup Kadri ve Mithat Cemal, aynı dönem yazarlarıdır. Her ikisi de II. Abdülhamit istibdadına, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamına, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne, Millî Mücadele dönemine, Cumhuriyet dönemine tanıklık etmişlerdir. Yalnızca tanıklıkla yetinmeyip, anlatıcılık görevini de üstlenmiş, eserlerinde bu dönemlere ait görüntüler çizmişlerdir. Bu görüntülerin çoğu İstanbul'a ait ya da İstanbul'la ilgilidir.

Yakup Kadri'nin romanlarında ve Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* romanında İstanbul'da gerçekleşen kültür sanat etkinliklerinin sayısı fazla değildir. Roman kişilerinin çoğu da sanata fazla ilgi duymazlar. Romanlarda İstanbul'daki edebiyat dünyasıyla ilgili olarak sansür, bireysel edebiyat anlayışı ve bu anlayışın değişmesi gerektiği düşüncesi, tanınmış yerli ve yabancı edebiyatçılar ve eserleri gibi konular ele alınır. Yakup Kadri, romanlarında bazı roman kişilerinin ağzından ve kısaca da olsa edebî dil, edebî eleştiri, politik edebiyat gibi konulara da değinir. Basın, kamuoyu üzerindeki etkisi ve uğradığı sansürle özellikle *Hüküm Gecesi* romanında oldukça önemli yer tutar. Ancak, Yakup Kadri gazeteci cinayetleri, azınlık gazeteleri gibi konulara da değinir. Ayrıca, basına yönelik eleştirilerde bulunmaktan da kaçınmaz. Mithat Cemal de *Üç İstanbul*'da yalan haber veren gazetelerden söz ederek benzer bir eleştiri yapmış olur.

Çalışmamızda İstanbul'daki kültür, sanat, basın ve edebiyat dünyasının Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanı ve Yakup Kadri Karaoşmanoğlu'nun romanlarına yansımaları ele alınmıştır.

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: bernasizgen@hotmail.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Anahtar Kelimeler: Mithat Cemal Kuntay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İstanbul, basın dünyası.

THE CULTURE AND ART OF THE ISTANBUL, TO MITHAT CEMAL'S THREE ISTANBUL AND THE STORIES OF THE YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU

ABSTRACT

Yakup Kadri and Mithat Cemal, are the same term writer. Both of them attaset, the freedom that II constitutional monarchy brings, the downgrade of the Ottoman Empire, Turkish national war and the Republican Era. They did not only settle for these events also they undertook the task of the expression of these events and they give information about this terms at their consequence. Most of these information are belongs to Istanbul or they are about Istanbul.

In Yakup Kadri's stories and Mithat Cemal's Three Istanbul Story there are not a lot of culture and art events that takse place in Istanbul. Most of the actor of the story are not interseted in art. The stories tell about the censorship of the Istanbul art world, individual art apprehension, and the necessity of the change of this individual art apprehension, famous local and international writers and their work of art. Yakup Kadri deals with literary language, literary animadversion, political literary, in some story of him." Hukum Gecesi' takes important place in his story because of the censorship and above- the-line- advertising, But Yakup Kadri also deals with victom of journalist, minority newspapers. Also he does not abstain about the criticism of the above- the-line- advertising. Also Mithat Cemal made same criticism by adresssing the newspapers that gives artificial news.

Our study adresssing about the reflection of the culture and art of the Istanbul, to Mithat Cemal's Three Istanbul and the stories of the Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Key Words: Mithat Cemal Kuntay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İstanbul, media.

Giriş:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Mithat Cemal ve Yakup Kadri, romanlarında İstanbul'daki kültür-sanat olaylarına ve basın, edebiyat dünyasına da yer verirler. Anlattıkları dönemlerde kültür - sanat dünyası çok hareketli değildir. Ancak basın dünyası, özellikle Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* romanında bolca yer alır.

1. Kültür – Sanat Dünyası

Üç İstanbul'da kültür-sanat dünyasında yoğun bir hareketlilik göze çarpmaz. Romanda, Sarah Bernhardt'ın Beyoğlu'ndaki tiyatrodaki oynadığı gece ve Naşit'in babasının konağında Musset'nin şiirlerini okuması, en dikkat çekici sanat olayıdır.

Bergama'nın Berlin'e taşınmak istemesi de, kültür-sanat dünyasında ses getirmesi gereken bir olaydır. Ancak, bu olay hiç kimse tarafından yeterince önemsenmemiştir. “Üstelik de, bu Alman âlimlerin en fecisiydi: Asar-ı atika mütehasısı! Her gün yerin altına girip çıkıyordu. Uzun dişlerinden firavunların mumyaları salkıyordu. Bu âlimi, istibdatta Almanya imparatoru Abdülhamit'e yolladı: Bergama'yı Berlin'e taşıyın diye. Harb-i Umumi'de aynı âlimi aynı imparator Cemal Paşaya gönderdi. Müzelerden mezarlara kadar her yere serbest girsin diye de, Cemal Paşa âlime binbaşı rubası giydirdi” (Üİ,404)

Mithat Cemal, bazı roman kişilerine, millî kültürümüz, tarihimiz, musikimiz hakkında ayrıntılı bilgiler verdirtir. Yer yer teknik bir kusur olarak değerlendirebileceğimiz bu tutum, yazarın okuru bilgilendirme çabası olarak yorumlanabilir. Ancak, bu bilgi sunumları romanın akışı içerisinde genellikle anlamsız ya da gereksiz biçimde, konuyu değiştirmek, lafa girilmesini önlemek, zaman kazanmak gibi amaçlarla yapılır. Bu sunumlar klasik musikimiz, tespih koleksiyonu, çubuk odaları, eski konaklar, eski uşaklar, Abdülhamit'in mücevherleri, Kütahya çinileri gibi konulardadır.

Romanda, Osmanlı hanedanının sanatsal beğenilerinin düşük olduğunu düşündürecek satırlar yer alır. “Balkanzuk'la o hafta İstanbul'a gelen Budapeşte orkestrası Tepebaşı'nda klasik eserler çalarken çalgıcılardan Çardaş isteyen Sultan'la eğlendi. Bir de bu Osmanlı hanedanı için müzisyen derler; tuhaf şey' dedi. Sonra Kâğıthane'de zurna çaldıran şehzade ile eğlendi. Sonra yine Tepebaşı'ndaki Macar konserinde paylaşamadıkları erkek yüzünden iki Mısır Prensesinin yaptıkları sokak kavgalarını -vücudunda Adnan'ın kollarını zıplatarak- kahkahalarla anlattı” (Üİ,378).

İşgal yılları İstanbul'unda, çok sık olmasa da, sanatsal faaliyetlerden söz edilebilir. “Union Française salonunda

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Çanakkale’de sakatlanan Fransız askerleri yararına bir konser verilecekti. Madam Jimson buna, doğrudan doğruya, ilk teşebbüs edenlerden biri oldu; bir teşebbüsçü heyeti başına geçti. Biletler bastırıldı, dağıtıldı. Gazetelerde günlerce tantanalı reklamlar yapıldı ve günlerce Madam Jimson’un ismi Beyoğlu ufuklarında pırlıl pırlıl parladı durdu”. (SG,210)

Ancak, görüldüğü gibi burada amaç sanatsal değildir. Madam Jimson’un sosyetedeki itibarını pekiştirme gayesi vardır. Ayrıca, Çanakkale’de onlarca şehit vermiş bir milletin, oradaki Fransız askerleri düşünüp onlara yardım etmek istemesi de düzenlenen etkinliğe gölge düşürmektedir.

Şehrazad balesi de İstanbul’da sahnelenmektedir. “Şark zevkinin ve şark ihtişamının bir özünü temsil iddiası ile yapılmış olan bu bale İstanbul sahnelerinde o sene ilk defa sahneye konulmaktaydı. Fakat tamamıyla plastik bir kıymeti olan bu eserin musiki tarafı o kadar zayıftı ki, Azize Hanım’ın âşığı, genç Fransız bahriye zabiti bile Şark’a ait her şeyin gözü bağlı bir delisi olduğu halde, bunun zevkine varmakta epeyce güçlük çekiyordu”. (SG,220)

İşgal sona erdikten sonra, millî anma törenleri de İstanbul’da kültür-sanat dünyasına hareket getirir. “Nihayet bir gün; bir millî anma töreni günü, umumi bir toplantı yerinde, genç kız eski nişanlısının, eski âşığının yanına yaklaşmayı başardı... Küçük mektep kızları yeni çıkan millî havaları gevrek ve körpe sözleri ile söylüyorlar. Biraz sonra konuşmasını çok beğendiği hatip söz alacak”. (SG,291) Böylesi günler, Necdet gibi Millî Mücadele’nin başarısını bekleyen insanlar için son derece coşku verici iken; Leyla gibi Millî Mücadele’yi anlamayan, benimsemeyen insanlar için anlamsız, hatta ürkütücü olur.

Hüküm Gecesi’nde Hürriyet ve İtilaf Fırkası yararına düzenlenen müsamere ayrıntılı bir biçimde anlatılır. “Lakin halk hiç de uykuya dalacak gibi değildi. Doktorun en basit cinasları bile onu Kel Hasan’ın tiyatrosundaki gibi kahkahalarla güldürüyor; bazen demagogca bir hezeli (olayı, şakayı) müthiş bir coşkunluk fırtınası koparıyordu. Bütün bu insanların bir kısmı buraya her ne olursa olsun alkışlamak, bir kısmı verdiği paraya karşılık mümkün olduğu kadar çok oturmak, başka bir kısmı da vaktinden önce gelip yer bulmuş olmanın mutluluğu içinde her söze alkış tutmaktan başka bir şey bilmiyordu. Rıza Tefvik’ten sonra Boşo Efendi sahneye çıkıp da yarım yamalak Türkçesi ile o bilinen ‘Babam Türkiye, anam Yunanistan’ cinasını tekrarladığı vakit sözde o gecenin en yurtseverce cümlesi bu imiş gibi Şehzadebaşı halkının bağrında öyle bir alkış tufanı koptu ki, hatip, en az beş dakika susmak zorunda kaldı... Hiç

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

değilse Şehzadebaşı halkı gibi yerli itiyatlara bağlı insanları incitmesi gereken bu gülünç züppenin karşısında umumi cezbe gittikçe bir çılgınlık halini alıyordu. Alkışlamak için eller, ayaklar, sesler yetmiyordu, bütün vücutlar zembereği bozulmuş saat rakkasları halinde titreye titreye sallanıyordu. ...İşte, başka bir ülkede, başka bir halk önünde ancak ıslıkla karşılanan bu gibi maskaralıklar İstanbul halkını coşturmak için yetiyor ve şiir okuma sanatı bir çeşit bayağı pantonima derecesine düşüyordu”. (HG, 176)

Halkın sergilediği tüm bu manzaralar, Ahmet Kerim’e manevi iflas olarak görünür. “Belki başka yerlerde, belki başka milletlerin bağrından fıskıran başka türlü hayatlar vardır. Ahmet Kerim, bu hayatların nasıl olabileceğini hayal bile edemiyordu. Çünkü, bu akşam kendi milletinin, kendi memleketinin şairleri ile, âlimleri ile, muhabirleri ile bütün bir milletin ve bir memleketin manevi iflasına şahit olmuştu ve bu bir derece kendi varlığının iflası gibiydi”. (HG, 178)

Hep O Şarkı’da Münire, tiyatro oyunları izleyen, hatta onlardan fazlası ile etkilenen bir roman kişisidir. “Geçen gün, Manakyan’ın tiyatrosunda Demirhane Müdürü’nü seyrederken geçirdiğim fenalık neyle izah olunabilir? Evet, ben şu satırları yazan bir faciadan arta kalmış kırkbeşlik ellilik kadın, evelsi gün Demirhane Müdürü’nün son perdesinde az kalsın bayılıp yerlere yuvarlanacak, el âleme rezil ve rüsva olacaktım”. (HOŞ, 15)

Sanatçının, aydının büyük sorumlulukları olduğunu düşünen Ahmet Nazmi, bu düşüncesini şöyle ifade eder. “Ammenin ruhu üzerinde nüfuz sahibi olmak sanatını bilen ve ammenin fikirlerini istediği yere sürüklemek kudretine ermiş bir sanatkâr ya da muharririn tarih önündeki mesuliyeti; bir milletin mukadderatını idare eden herhangi bir devlet adamının o millet önündeki mesuliyetinden daha ağır daha büyük olması lazım gelir. Şu yönden daha büyük, şu yönden daha ağır ki, devlet adamı işlediği hatanın cezasını görür; fakat muharrir, fikir hürriyeti namına, kanun önünde daima sorumsuzdur”. (P,227) Ahmet Nazmi, Hitler’in Fichte’den, Mussolini’nin de *Reflexions sur la Violence* (Şiddet Üzerine Düşünceler) kitabından etkilenerek hareket etmiş olmalarını bu durumun örnekleri olarak sunar.

Ankara romanında Yakup Kadri, hayalini kurduğu Türkiye’de pek çok sanatsal olaya da yer verir. “Gelecek sene açılacak olan Büyük Devlet Tiyatrosu’nda ilk oynayacak eser, onun iki yıldan beri üstünde ihtimamla çalıştığı dört perdelik bir komedisi idi. Öbür taraftan, Türk Akademya’sının 1939 roman konkuruna yetiştirmek istediği diğer bir eseri de geceyi gündüze katarak bitirmeye

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

çalıyordu... Havanın iyi olduğu günlerde kır gezintileri spor eğlenceleri, stadyumdaki müsabakaları; fena olduğu günlerde, şehrin belli başlı sanat müesseselerindeki senfonik konserler, sergiler, Halkevi'nin gittikçe tekemmül eden temsilleri, onları kendine doğru çekiyordu". (A,176) Ancak, tüm bunlar hayali bir biçimde ve Ankara'da gerçekleşen sanatsal olaylardır. Yazarın hayali, böylesi olayların yalnızca niceliği değil niteliğiyle de ilgilidir. "Haklı olarak Türk Moliere'i namını alan genç bir komedia müellifinin yeni bir eseri, kozmopolit züppe ile bencil menfaatçinin suratına öyle bir cehennem damgası basmıştı ki, halk böylelerini dört yıllık yoldan tanıyor ve yüzlerine tükürmekten kendini güç zapt ediyordu. Sinemalar bu piyesin kazandığı muvaffakiyetten sonra, artık halkın aşağı duygularına hitap eden ve hep insanlığın hayvanlık kısmını gıcıklayan, adi, bayağı ve zevksiz filmleri çevirmekten vazgeçmişler, bunun yerine millî davalara hizmet eden satirik ve epik filmler yapmaya başlamışlardı. (A,181) Yakup Kadri, bu satırlarla "millî sanat" anlayışını da ortaya koymuş olur.

2. Basın-Edebiyat Dünyası

2.1.Edebiyat

2.1.1. Edebiyatta Sansür

Edebiyat dünyası da tıpkı basın gibi sansür tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ahmet Rıza'nın siyasi içerikli makaleleri, Abdülhamit dönemi İstanbul'unda cinayet anlamına gelmektedir. "Süleyman namusuna yemin etti: Bu hafta mutlaka takdim edecekti. Habibullah şaşıtı, bu üç makale İstanbul'da cinayetti; herkesin yanında bunlar, yüksek sesle, nasıl isteniyordu? Habibullah bilmiyordu: Hidayet'in Ahmet Rıza'ya okuduğunu Sultan Hamit duyacak ve Avrupa'ya kaçmasını diye Hidayet'e ihsan verecekti" (Üİ,72)

Mithat Paşa'nın adı geçtiği için Sait Paşa'nın hatıralarını okumak bile bazı tedbirler eşliğinde gerçekleşir. "Aksaray'daki küçük evinde Adnan, odasının pencere perdeleri üstüne yatak çarşaflarını asmış, karanlık gözlerle odada dolaşiyor, ikide birde eliyle bakıyordu. Çarşafların kenarları perdelerle bir hizada mıydı? İçeride lamba yandığı sokaktan belli olmamalıydı. Çünkü Mithat Paşa'nın memleketten kovulduğunu İngiliz Sait Paşa'nın hatıralarından, Adnan, bu gece gazete abajurlu lambanın altında okuyacak, birçok adam da dinleyecekti" (Üİ,103)

Ziya Paşa, *Terkib-i Bend*, *Terci-i Bend*, Tevfik Fikret, *Sis*, Maliye Bakanının ağzında bile sakıncalı ve tedbir gerektiren konulardır. "Maliye Nazırı edebiyattan laf açtı; hem de Şair Ziya Paşa'yı anlatıyordu. Adnan şaşıtı; yalnız saray düşmanı gençlerin

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

okumaya selahiyetli olduğu *Terkib-i Bend*'i bu adam ne hakla ezber biliyordu?... 'Sis diye bir manzumesi var. Geçende, Reji Komiseri Nuri Bey'in konağında bir genç okudu. Bu şiiri bana bulur getirir misin oğlum? O gün Nuri Bey'in konağında tanımadığım birtakım adamlar vardı. Onların yanında manzumeyi yarıda bıraktım, dinlemeden kaçtım". (Üİ,147)

2.1.2. Bireysel Edebiyattan Toplumsal Edebiyata Yöneliş

Romantik şiirler, soneler yazan, Tevfik Fikret'i çok beğenen Hakkı Celis, cepheye gitmeye karar verdikten sonra, edebiyata, şiire bakış açısında büyük bir değişim gözlenir. "Hiç tanımadığım, bilmediğim bir adamın ıstırabından, neşatından (sevincinden) aşkıandan, bilir miyim daha nelerinden bahsetmesine ne lüzum var! Kimisi hatıralarını anlatır kimisi endişelerini söyler, kimisi su veya bu mesele hakkında ne kadar herkesten başka düşündüğünü anlatmaya çalışır. Niçin, niçin? Onlara soran var mı? Herkesin kendi derdi, kendi başından aşkın". (KK, 178)

Hakkı Celis, eleştirilerini daha da sertleştirerek sürdürür. "Bu yavan, bu tuzsuz ve mayasız edebiyata –affedersiniz- bir tek isim bulabiliyorum: zampara edebiyatı. Otuz yıldan beri kâh Edebiyatı Cedide; kâh 'Fecriati', şimdi de 'hece vezni cereyanı' adları altında hep bu çığır devam ediyor duruyor". (KK, 179)

Ona göre asıl şiirin, asıl edebiyatın tanımı şöyledir: "Mensup oldukları milletin itikatlarını, hezimetlerini; elem ve neşatını terennüm eden o büyük halk ve millet şairleri benim için daima mübarektirler. Şair denilen mahlûk biraz evliya ve kahraman arasında bir şey olmalıdır; Garbın ve Şark'ın eski şairleri böyleydi. Onun içindir ki, hâlâ hepimize tükenmez birer membadırlar. Son devrelerin ortaya çıkardığı cüceler, birtakım dolaşık yollardan sürüne sürüne bu membalara doğru gidiyorlar ve bize, oradan kâh bir tas, kâh bir avuç, kâh bir katre su getiriyorlar. Bütün bu cüceler bizim nazarımızda bu getirdikleri suyun miktarı derecesinde, aziz ve kıymetlidirler". (KK, 180)

Yakup Kadri, Hakkı Celis'in ağzından, kendisinin "edebiyat"ı nasıl algıladığını da ifade etmiş olur. Yazmış olduğu bir yazıda, o da, tıpkı Hakkı Celis gibi bireysel konuların fazlasıyla ele alınmasını eleştirir. "Türk entelektüeli, sahte, cılız ve çorak bir âlem içinde, bu âlem kadar sahte, cılız ve çorak bir dille, aldatan kadının, aldatılmış kızın, dar ihtiraslar içinde çırpınan delikanlının, züppe şehir beyinin psikolojisiyle meşgulken, engin deniz gibi uzak, engin deniz gibi yakın halk binbir türlü sesle derin ve nihayetsiz ıstıraplarını terennüm ediyor ve sesler tıpkı denizin sesleri gibi beyhude yere

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

havalarda dağılıp kaybolur. Hâlbuki bunlar asıl hakiki ve büyük millet edebiyatının kendi kendine topraktan fıskıran tabii ve halis malzemeleridir”.¹

Yazar, başka bir yazısında kendi edebî serüvenini de şöyle anlatır. “Sanat şahsi ve muhteremdir! bayrağı elde, yıllarca, iniş yokuş yürümediğim yer, çatmadığım adam kalmadı. Sanat şahsi ve muhteremdir: Hiçbir şövalye kendi arması üstündeki döviz’i için eminim benim kadar candan cihada çıkmamıştır. Bu coşkunluğum, sanat perisi yolunda bu serdengeçtiliğim, ilk millî felaketimiz olan Balkan harbine kadar bütün ateşiyle devam etti. Fakat, ne vakit ki Çatalca önüne dayanan düşman toplarının sesini ta yatağım içinden işitmeğe başladım, hisseder gibi oldum ki, hayatta benim yaptığım mücadeleden daha mühimleri vardır. Balkan harbini daha bir sürü millî felaketler takip etti. Ben gene ‘sanat şahsi ve muhteremdir’ diyordum. Fakat onun yanı başında, hiç değilse onun kadar şahsi ve muhterem şeyler olabileceğini de düşünmeye başlamıştım. Nihayet 1914, 1918 geldi. Garp imperialismasının kandan ve yağmadan gözü dönmüş kurt sürüleri; bütün vahşetiyle bizim zavallı ağıllarımızın üstüne saldırdı ve ortada ne edebî cemiyetlerden, ne mukaddes sanat davalarından eser kaldı. O zaman, artık, bütün acı sarahatiyle anladım ki, istiklali uğrunda o derece ter döktüğüm sanat, evvela bir cemiyetin, bir milletin malıdır. Sonra da nihayet bir devrin ifadesidir. Bunlardan tecrit edilmiş bir sanatın ne manası, ne kıymeti vardır. Müstakil sanat müstakil vatanda olabilir”.² Yakup Kadri’nin anlattığı bu sanatsal serüven, Hakkı Celis’inkiyle fazlasıyla benzeşmektedir.

2.1.3. Edebiyat Gerçek Hayatı Yansıtmalıdır

Üç *İstanbul*’da Şair Mehmet Raif, Adnan’ın yazmakta olduğu *Yıkılan Vatan* adlı romanını “gördüğün şeyleri yazmalıydın” diyerek eleştirmek ister. Bu eleştiriyle, Adnan’ın yer yer abartıya kaçan romantik, hayalci anlatımı da eleştirilmiş olur. Ancak, Mehmet Raif, Adnan’ın romanıyla ilgili heyecanı, gururu karşısında bu eleştiriye dile getirmekten vazgeçer. (Üİ,103)

Romanlardaki trajik unsuru, gerçek hayatta da görmek isteyen Doktor Hikmet, bunu başaramamanın düş kırıklığını yaşar. “Gerçi, edebiyat, hassaten, Doktor Hikmet’in müptelası olduğu son devir edebiyatı, Paris’e dair bile olsa gene hayatın feci, iğrenç ve adi taraflarını ona hakikatte olduğu gibi göstermekten çekinmemiştir.

¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Millî Tasarruf ve Halk Edebiyatı”, *Kadro*, 2 (Şubat 1932), s.26-28.

² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Bir Kıssa ve Bir Hisse”, *Kadro*, 14 (Şubat 1933), s.25-27.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/3 Spring 2009

Fakat, bir fukara çocuğun aç kalışı, bir masumun haksız yere cezaya çarptırılması, zeki ve ehliyet sahibi bir gencin hüsrana ve muvaffakiyetsizlik içinde sönüp gidişi, içkiye düşkün bir amelenin fevkalade ve cinayet içinde çöküp çürüyüşü veyahut çok defa Zola'nın romanlarında görüldüğü gibi, her insanın kendi varlığı dibinde bir çirkin ve galiz hayvan saklayışı bile, sanat sahasına girince bir ulvi tragedya mertebesine erer, bir mukaddes hadise olur. Hâlbuki Doktor Hikmet, şimdi burada, bu trajik unsuru da bulamıyordu ve bütün Paris'in kalabalığı onun gözleri önünde herhangi bir şehrin ahalisi gibi gündelik küçük kaygıların, gündelik, iş ve güçlerin alelade sıkıntılarını taşıyarak geçiyordu". (BS,134)

2.1.4. Yabancı Eserler, Sanatçılar

Edebiyat-ı Cedide'nin edebiyat dünyasına egemen olduğu dönemde yabancı yazarları okuyan gençlerin sayısı da az değildir. "En ziyade zevk aldığı kitaplar, Gyp'nin romanları, yeni tiyatro piyesleri ve Paris'in mizahi gazeteleriydi. Gyp, ona bir ikinci ana, bir, ikinci mürebbiye olmuştu. Bu muharririn romanlarındaki serbest tavrılı, yarı oğlan, yarı kadın genç kızlar, üzerlerinde ruhunu biçtiği modellerdir. Denilebilir ki, sabahtan akşama kadar her gün bütün meşguliyeti bu genç kız tiplerini hayta tatbik etmekten ibarettir". (KK, 17)

Voltaire, Freud II. Abdülhamit dönemi İstanbul'unda bilinen yazarlardır. Müslümanlığın medeniyet olduğu düşüncesi, Voltaire'in desteğiyle kanıtlamaya çalışılır, "Müslümanlık medeniyettir, dedi, sen biliyor musun ki Kur'an'daki Yusuf'un kıssası Homeros'un *Odyse'*sinden çok yüksektir... Bu benim lafım değil. Voltaire'in fikri! Oku Voltaire'in *Kamus-ı Felsefi'* sini!" (Üİ,495)

Mithat Cemal, Freud'un kuramlarına açık göndermeler yapar. "Süheyla oğlunu öptü. Fakat öptüğü erkek birdenbire o kadar Adnan'dı ki dudaklarını emmeye başladı. Birdenbire utandı, ürperdi. Fakat Salim, yirmi beş yıl evvel Süheyla'ya ders veren Adnan kadar güzeldi. İki eliyle oğlunu göğsünden itiyordu; dudakları yine bir türlü Salim'in dudaklarından kopmuyordu. İçinden kendi kendine: 'Ne yapıyorsun? Canavar mı oldun Süheyla?' diyor, sonra kendi kendine cevap veriyordu. Neden canavar olacaktı? Yirmi beş sene evvelki kocasını öpüyordu... Süheyla şezlongdan kalkarken kucağından bir kitap düştü. Adnan yerden aldı, karısına verirken kitaba baktı: Ooo, Freud'u okuyordun demek?" (Üİ,507)

İktitaf, özel edebiyat hocalarının okuttuğu bir kitaptır. Ancak, bu kitabı okuyan öğrenciler arasında "Haumais'yi Madame Bovary'nin kendisine tercih ederim; Vautrin'i de Goriot Baba'ya" (Üİ,98) diyebilecek kadar edebiyatla ilgili kimseler de vardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Ekonomi, kültür ve medeniyet alanlarında sürdüğünü düşündüğü Millî Mücadele'ye katılmakta tereddüt eden Ahmet Nazmi, durumunu edebî örneklerle açıklamaya çalışır. “Bilmem, Fransızların büyük decadent şairi Charles Baudelaire'i tanır mısın? Devrinin romantik edebiyatına ilk sıtmalı raşeyi getiren bu hastalıklı dehanın doğuşunu, yine o devrin en büyük tenkitçilerinden bir olan Sainte-Beuve şöyle bir hijyenik endişeyle karşılamıştı: “zavallı çocuğum senin her şeyden önce, güneşe, açık havaya ihtiyacın var. Günün birinde bir deniz kıyısında seninle beraber dolaşmak fırsatını bulursam, bil ki, ayağına bir çelme vurup seni ummanın dalgaları içine itmekten kendimi güç zaptedeceğim”. Sainte-Beuve, bu metaforla genç şairi, hayata, tabiata, hayat ve tabiatın sonsuz ve ezeli güzelliklerine çağırarak istiyordu. Şairin, bu tecrübeli ve ihtiyar üstat sözüne kulak asmadığını ve ölünceye kadar korkunç bahtın pençesinde kıvranıp kaldığını biliyorum; fakat, ona bir cevap verip vermediğimden haberim yoktur. Ben onun yerinde olsaydım: “Bu denizin suları çok bulanık üstadım. Dibini görmediğim bir şeyin içine atılmak istemem” derdim”. (P,222)

Cumhuriyet Türkiye'sinde Pierre Loti'ye, Aziyade'ye ait levhalar bulmak mümkündür. “Bunlar, kara mezar taşından ziyade, ilk çağlardan arta kalma Asur ya da Gildan putlarını andırıyordu. Gövdeleri, tıpkı o putların gövdesi gibi biçimsiz ve hantaldı. Kapanık yüzleri tıpkı bu putların yüzü gibi ifadesizdi. Hemen hepsinin çenesinden aşağıya bir uzun Buhtunnasır sakalı sarkıyordu. Fuat, bu acayip insan grubuna önce, egzotik ve antika bir kabartma seyreden yabancı bir turist tecessüsüyle baktı. Kendi kendine: ‘İşte Pierre Loti İstanbul’undan bir levha’ dedi. ‘Burada, Aziyade'nin bütün atmosferi var. Cami duvarı, çınar ağacı, ezeli bir rüyaya dalmış görünen insan kafaları ve nihayet müezzin, müezzinin sesi.’ Zira, bu sırada bir yandan da ezan okunuyordu”. (P,588)

2.1.5. Yerli Edebiyatçılar ve Eserleri

“Bütün ömrü roman okumakla geçmiş bir kadın” olan Münire'nin okudukları da Türk edebiyatının önemli eserleri arasındadır. “Olgunluk çağına geldikten sonra bana en çok zevk verenlerin Ahmet Mithat Efendininkiler olduğunu biliyorum. Bunlar arasına, biraz daha sonra okuduğumuz binlerce sayfalık cinayi sergüzeşleri de katmam lazım gelir. *Ekmekçi Kadın*'la *Mecnuneler Tabibi* beni, çok defa sabahlara kadar uykusuz bırakan, yahut da bütün vak'aları ve şahıslarıyla rüyalarımın giren bu çeşit romanların en belli başlılarından. Daha sonraları, gerçi, bu gibi eserlerden artık zevk almamaya başladım ve kendimi tamamı ile hissi romanlara verdim. Hikâye şeklinde olsun, tiyatro şeklinde olsun bu tarz kitaplardan da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

okumadığım kalmadı. *Ihlamurlar Altında* kadar *İçli Kız*'ı da hâlâ gözyaşlarıyla ıslatıp dururum. Nihayet, şu günlerde Vecihi adında bir genç muharririn füsununa kapılmış bulunuyorum" (HOŞ, 11)

Panorama romanında, polis teşkilatındaki bozulmaya değinen yazar Tefvik Fikret'in Sis şiirinden yaptığı alıntıyla, bu durumu pekiştirmiş olur. "Mesela maiyetinde çalışan, ya da başka komiserlerin maiyetinde bulunan polis memurlarının ahlak ve seciyeleriyle meşgul olmaya koyulurdu. Bunların hangileri, hangi yankesici gruplarıyla ortaktır; filan yerdeki kasa hırsızlığıyla-komiser de dahil olmak üzere –o mıntıka zabıtasının münasebet derecesi nedir? Kendisine mahsus gizli ve yer altı yollardan bunları meydana çıkarmakta büyük bir zevk duyardı. Hele, bu gibi meseleleri tahkik ederken ele geçirdiği ipuçları onu, Emniyet Müdürlüğü'nün bazı yüksek makamlarına kadar iletti mi, sevincinden ellerini avuşturmaya, kıs kıs gülmeye başlar, ya da hayatta, o zamana kadar meçhul kalmış realitelerden birini keşfetmiş bir hâkim tavrıyla Tefvik Fikret'in mektepteyken ezberlemiş olduğu şu mısralarını mırıldanırdı.

Milyonla barındırdığın escad arasından
Kaç nasiye vardır çıkacak pak ü dıraşan?
Örtün, evet, ey haile... Örtün, evet, ey Şehr;
Örtün ve müebbed uyu, ey facire-i dehr" (P,90)

2.1.6. Edebî Dil

Edebiyat-ı Cedide'nin güç anlaşılabilirliği, Naim Efendi gibi eski dile, Osmanlıca'ya vakıf bir İstanbul beyefendisinde bile son derece somut bir biçimde gözlenir. "Naim Efendi adeta yeni kıraat dersine başlamış bir çocuk gibi, kelimeleri heceliyor, bir cümleyi bin zahmetle sonuna kadar ya tamamlıyor, ya tamamlayamıyor veya tamamladıktan sonra da okuduğu şeyin manasını iyice kavrayamıyordu. Vakıa bu, Edebiyat-ı Cedide külliyyatından bir romandı. Naim Efendi ise, bütün ömründe hiç roman okumamıştı. Bununla beraber, onun bu kitapta anlayamadığı şey, ne eserin terkibi mahiyeti ne muharririn maksat ve gayesi idi, doğrudan doğruya kelimelerin manasıdır ki ona müphem geliyor, doğrudan doğruya cümlelerin teşkilindedir ki bir yabancılık, bir gariplik buluyordu. Fakat sonraları, torunları yetişip de aynı dili evin içinde konuşmaya başlayınca, onun nazarında bu kelimelerdeki garabet de yavaş yavaş zail olmaya ve bu cümlelerdeki garabet de yavaş yavaş kalkmaya başladı" (KK,13)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

2.1.7. Edebî Eleştiri

Okumayan, bilinmeyen, ancak, kendisini fazla önemseyen Jean Lavalier edebî eleştiri ile ilgili görüşlerini şöyle ifade eder “Tenkit, bazılarının zannettiği gibi bir sanat değildir, bir ilimdir. Değişmez, ezeli kaideleri-ne diyorum? Kanunları vardır. Edebî kıymetleri Jules Lemaitre veya Anatole France usulüne göre ölçmeğe kalkışanların aklına şaşarım. Çünkü, bu usulün adı, serapa usulsüzlüktür. Bu efendiler iddia ederler ki kritik nisbidir. O halde ne kadar insan varsa, ne kadar zevk ve mizaç varsa, bir edebî eser hakkında o kadar criterium olmak lazım gelir. Buna nasıl imkan verirsiniz?” (BS,144)

2.1.8. Politik Edebiyat

Demokrat Parti’yi eleştiren Cahit Halit, ülkemizdeki politika edebiyatının seviyesizliğinden şikâyet eder: Siyasi nutuk ve yazı seviyesi bu memlekette hiç bu kadar aşağılaşmamıştı. Uluorta boşalan, sövüntü ve sayıntı gerizlerine, haydi, burnumuzu tıkayıp kafamızı çevirelim. Fakat, en entelektüel geçinenlerimizin şu köşe başı avukatlıklarına, şu meydan lafazanlıklarına ne diyelim? Politika edebiyatı, gerçi, hiçbir yerde, hiçbir devirde, asıl edebiyat, halis edebiyat mertebesine erememiştir. Ama, bunun, izdeki kadar, öbürünün aşağısında kaldığı hiç görülmemiştir. Sonra, o ne kötü diyalektik yarabbim! kâh mantık ve kelime oyunları, kâh mugalata ve ağız kalabalığıyla, bazen de İskenderiye gramercileri ve safsatacıları devrinden kalma birtakım tekerlemelerle muarızı susturmak usulünün, son skolastiklerle beraber tarihe karıştığını ve ‘ilm-i simya’ gibi bir fikrî ayıp haline geldiğini bilen yok mu, bu diyarda?” (P,574)

2.2. Basın

2.2.1. Basının Gücü

Basın, kamuoyunu yönlendirmede oldukça etkili bir unsurdur bazı durumlarda, yalnızca kamuoyunda değil bireylerin kaderlerinde de etkili olabilmektedir. İncelediğimiz romanlarda da basının gücü vurgulanır.

Yakup Kadri *Hüküm Gecesi*’nde Ahmet Kerim’le Ahmet Samim’in yazılarını Yahya Nebi’nin sesine benzetir. “Herkesin sustuğu o yıldırma devrinde gerçeği söyleyen bu iki yazarın sesi, bir zamanlar çölün içinden Orşilim beldesine haykıran Yahya Nebi’nin sesi gibi memleketin en ıssız köşelerine kadar yayılıyor ve kimini kızdırıyor, kimini ürkütüyordu”. (HG,14)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden grubun önde gelen isimlerinden olan Ömer Bey, elinde bulunan ve hükümet üyeleri ile ilgili bazı belgelerin gazetede yayınlanmasını ölümcül bir etki yaratacağını düşünmektedir. “Malumu âliniz; hücumlar bir takım vesikalara dayanılarak yapılacak olursa daha çok kuvvet kazanır. Tesirleri daha ‘mortel’ (ölümcül) olur. Bu bakımdan iddia edebilirim ki, sözüm yabana Meşrutiyet Nazırlarından birçoğunun canı benim elimdedir. Öyle değil mi Hasip Bey ne dersiniz? Mesela muhterem Maliye Nazırının Meşrutiyetten iki yıl önce acizlerine yazdığı ‘arızayı’ *Nida-yı Hakikat*’te bir neşredecek olsak, ha-ne dersiniz, bir neşredecek olsak?” (HG, 21)

İttihat ve Terakki'nin yayın organı haline gelen *Hak* gazetesinin başındaki Süleyman Nazif, Moloh Tanrısına benzetilir. “İttihat ve Terakki bu mücadele devrinde, hemen hiçbir cepheyi boş bırakmıyordu. Doğrudan doğruya Dahiliye Nezaretinin verdiği ödenek ile *Hak* adında bir gazete, memleketin genç ve yaşlı hemen bütün aydınlarını, bütün edebiyatçılarını, şairlerini, yazarlarını, âlimlerini bir araya toplamış, yani ittihat ve Terakki safına çekmişti. Süleyman Nazif gibi kuvvetli bir polemist, bu gazetenin başına getirilmiş, halkın bütün demogojik heyecan kabiliyetini son dereceye varmış bir hararetle kaynatıyor ve bu Moloh tanrısının karıştığı kazana kim düşerse artık bir daha felah bulmuyordu”. (HG, 140)

Üç İstanbul'da “Direklerarası'nın Don Kışot'u” Dilaver, yazının gücüne dayanarak, ittihatçılar için bir tehlike olmayı ummaktadır. “Karisiz, muharrirsiz gazetelere bir nevi yazı yazmaya başlamıştı. Hükümetten sonra en kuvvetli şey “basılmış yazı” idi. Yazısından korkacaklar, ittihatçılar onu içlerine almak isteyeceklerdi. O, cemiyet'e girmeyecek, dışarısında kalarak bir tehlike kesilecekti”. (Üİ,454)

Panorama romanında, iflasla sonuçlanan ve mahkemenin el koyduğu kooperatif projesinin sahibi Servet Bey, mahkemeden değil, ama basın'dan korkmaktadır. “Onun gözünü korkutan tek düşman, basındı. “Efkâr-ı umumiye” denilen gözle görülmez, elle tutulmaz, fakat varlığı her yerde hissedilir amacının bu kâğıttan kalkanı, ona, tunçtan daha sert, çelikten daha kırılmaz bir silah gibi geliyordu. Bunun bir örümcek ağına benzeyen sütunlarında kendi adının dolayısıyla geçtiğini (zira Servet Bey'in şahsından bu işte şimdiye kadar açıktan açığa bahis bile edilmemişti) ya da ima yoluyla zikrolunduğu günler (...) Bankası idare meclisi başkanının bütün huzuru ve rahatı elden gidiyor; o fikrayı teşkil eden kelimeler, birer küçük haşere haline inkılap ederek, onu derisinin en hassas noktalarından iğnelemeye, ısırmağa başlıyordu. Bu yüzden bazı geceler,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

gözüne uyku girmemekte ve biçare adam sabaha kadar didinip kaşınmadan baş alamamaktaydı”. (P,384)

2.2.2. Basına Sansür

İkinci Abdülhamit dönemi, basına çok sıkı sansür uygulanan bir dönemdir. Muhalif gazetelerden *Meşveret*'i bulundurmak, hatta bu gazeteyi bulunduran kişiyi tanımak Zaptiye Nezaretinde sorgulanmak için yeterli bir gerekçe oluşturmaktadır. *Üç İstanbul*'da Adnan da, bu gerekçeyle Zaptiye Nezareti'ne götürülmüştür. (Üİ,258)

Basına uygulanan sansürü Ahmed İhsan Tokgöz de türlü örneklerle anlatır. “Sadrazam Kâmil Paşa'nın bir görevinden ayrılışında, değişikliğe ilişkin padişah yazısında “hasbelicab” (gereğince) sözünde eliflam'ın elif'i lam harfinden sonra gelerek “hasblaicab” biçiminde yayımlandığından, Abdülhamit küplere binmiş ve bir gecede *Takvim-i Vakayi* tümüyle kapatılmış; Reşid Mümtaz Bey bir daha devlet memurluğunda kullanılmamak koşulu ile görevinden alınmış ve bu görevden almanın nedeni ilan olunmuştu. Bu, bir Çarşamba akşamı oluyordu ve bizim bundan haberimiz yoktu; ertesi sabah duyduk Perşembe günü acele Babiali'ye çağırıldım. Matbuat Müdürlüğü'nde oluşan komisyonun karşısına çıktığım zaman heriflerin hallerinden fena halde ürktüm. *Servet-i Fünun*'un o gün çıkan sayısındaki *Jacques* romanının son paragrafı ve ‘mabadi (arkası) var’ sözcükleri kırmızı kalemle çizilmiş olarak ortadaydı. Son paragraf şöyleydi: ‘Elde bir gazete lazımdı; iş görüldükten sonra gazetenin kapatılması kolay idi.’ Ve bana soruyorlardı: -Siz *Takvim-i Vakayi*'nin kapanacağını nereden duydunuz?’³

Basına sansür uygulayan yalnızca Abdülhamit değildir. Memlekete hürriyet getirmek iddiasıyla ilan edilen II. Meşrutiyet sonrasında da bu durum devam eder. İttihat ve Terakki komitesi muhalif basına karşı oldukça hoşgörüsüz bir tutum takınır.

Hüküm Gecesi'nde İttihat ve Terakki muhalifi olan gazeteciler karşımıza çıkar. Bu dönemdeki sansür, genellikle, gazete kapatmak şeklindedir. Ancak, muhalif gazetecilerin pek çoğu öldürülme korkusu içinde yaşarlar ve bu da muhalefete yönelik oldukça etkili bir baskı unsurudur.

“O sıralarda her yeni muhalif gazetenin çıkışı, halk arasında, Meşrutiyetin ilanı gibi bir tesir yaratıyordu ve bu çeşit gazetelerin her biri, kendi ehemmiyetine göre hükümetin ve devletin üstünde bir hüküm ve nüfuz kazanıyordu. Bu halin ağırlığını pek iyi sezen

³ Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s.75.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ittihatçılar ise, herhangi bir ilin kendi aleyhlerine silahlı ayaklanmasından ziyade, muhalefet basınının bu geçici kalkınışlarından ürküyordu. Bereket versin ki, Lütfi Fikri Bey'in kanunu oldukça yardımlarına yetişmişti. Bu kanuna göre en hafif bir yerme ve kötöleme işi bir gazetenin kapatılmasına yeter sebepti. Fakat, buna karşılık basın da, kendini savunmaya yarar birtakım hilelerle donanmış bulunuyordu. Mesela bir gazete kapandı mı hemen ertesi gün yerine bir başka adla yine aynı gazete çıkıyor ve bu bazen herkesi güldüren bir çocuk oyunu halini alıyordu. Nitekim, *Tanin* ve *Tanzimat* Gazeteleri bir hafta içinde yedi çeşitli adla çıkmış ve sonunda hükümet bu tedbirdeki ciddiyetsizliği görüp gazete kapatmaktan vazgeçmişti". (HG, 125)

Bir cinayete kurban giden gazeteci Ahmet Samim, öldürüleceğini anlamış gibidir. "Çok zamandır, artık ne tehdit mektubu gönderiyorlar, ne sokakta arkamdan yürüyorlar, ne de bundan birkaç ay önce sık sık olduğu gibi, başımı belaya sokmak için bana çatmak manevrası yapıyorlar. Bu sessizlik, bu ağır davranış ispat ediyor ki, iş ciddiyete binmiş, artık göz korkutma usulünü bırakmışlar ve işe geçmeğe karar vermişlerdir". (HG, 43)

Öldürülen tek gazeteci Ahmet Samim değildir. *Sada-yı Millet* yazarı, Zeki Bey de aynı akıbete uğrar... "İşte, Zeki Bey bu sahadaki ihtisas ve itibarına dayanarak *Sada-yı Millet*'te çok gizli işaretlerle dolu, bir sura polemikler yayınlamağa başlamıştı. Bunun elinde ayrıca bazı kimseleri suçlayıcı birtakım vesikalar da bulunduğu söyleniyordu. Fakat zavallı adam, bunları yayınlamağa vakit bulamadı. Onu da bir akşam Samim gibi evine giderken karanlıkta arkasından vurdular... Bu ittihat ve Terakki'nin muhalefete en sakar darbelerinden biriydi. Aksi bir tesadüf eseri olarak bu sefer, katiller de ele geçmiş bulunuyordu. Mesele er geç mahkemeye düşecekti. Düştü. Zeki bey'in davası bir skandal havası içinde ve bütün İstanbul halkının gözcü önünde görülmeye başladı... Bu mahkeme, Türkiye'nin göğsünde birdenbire patlayan bir ur gibiydi. Bundan fişkıran irinlerin, kanların kirletmediği, lekelemediği ittihatçı kalmıyordu. komitenin, bu bir çeşit kokması gibi bir şey oldu. İttihatçılar çabaladıkça batıyorlardı". (HG, 135)

Panorama romanında da kapatılan gazetelerle, sorgulanan gazetecilerle karşılaşırız. Kapatılan *Yol* gazetesinin yazarlarından Fuat da bunlardan biridir. "Fuat *Yol* gazetesini hatırlayınca, kendini bir kere daha bu odada konuşulan şeylerden, bu odadakilerin endişelerinden, merak ve teecessüslerinden uzak hissetti. Zira oradayken geçirdiği son üç, dört hafif kâbus devresi, onu muhitin bütün realitelerinden ayırmış, kendi kafasının zindanı içine kapatmıştı. Geçirdiği kâbus, diyoruz. Bu

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

da geçti mi, geçmedi mi? Pek malum değildi. Gerçi, Emniyet Müdürlüğü takiplerinden yakayı sıyrıralı epeyce olmuştu. Gerçi, artık evinin etrafındaki abluka kaldırılmıştı. Ama, yatak odasının dolabından alınıp götürülen kitaplarla not defterleri henüz geriye gelmemişti. Ve bunların geriye gelmemesi, hakkındaki araştırmaların devam ettiğine bir delildi. Bundan başka Fuat, daimi bir göz hapsi altında bulunduğunu da hissediyordu”. (P,349)

2.2.3. Azınlık Gazeteleri, Yabancı Gazeteler, İstanbul Dışında Çıkan Gazeteler

Hüküm Gecesi'nde Despina, ülkede olup bitenleri Rumca gazetelerden takip etmektedir “Bizim gazeteler hepsini yazıyorlar. Samim’i öldürten hükümettir diyorlar. Çünkü, o ki vurmuştur, işini tamam polisin gözü önünde yapmıştır”. (HG,91) Bu ifadeden Rumca gazetelerin biraz daha sansürlü haber yapabildikleri anlaşılmaktadır.

Ahmed İhsan Tokgöz, aynı durumun İstanbul dışında çıkan Türkçe gazeteler için de geçerli olduğunu belirtir. “İstanbul gazeteleri bir şey yazamadığı için. Filibe’de, Sofya’da çıkan Türkçe gazeteler İstanbul’da kucak kucak satılırdı. Halk, herhangi bir kaynaktan haber almak istiyordu”.⁴

Bazı gazete sahiplerinin Rum ya da Ermeni olmaları, Ahmed Samim’i “Rumlardan para alma” suçlamasıyla karşı karşıya bırakır. “Herkes gibi Ahmet Samim de pek iyi biliyordu ki baş yazarı olduğu gazetenin sahibi Kozmide adında bir Rumdu. Nitekim, sabah gazetesinin sahibi de Ermenidir. Lakin, bu Kozmide Efendi aynı zamanda bir Osmanlı mebusu idi. Yani, devletin bütün işlerinde reyi olan, devletin bütün sırları kendisine açık bulunan, istediği vakit millet kürsüsünde bütün millet namına söz söyleyen ve pek çoğu Türklerden hatta hele başı sarıklı hocalardan meydana gelmiş bir muhalefet partisinin stratejisini yöneten ve Türkiye vatandaşlığı haklarına, belki de Ahmet Samim’den daha çok sahip olan bir adamdı. Şu halde ona bu hakları, bu yetkileri verenler nasıl oluyor da onu, yalnız Ahmet Samim’in yanında gördükleri vakit “Vatan haini, Alçak! Casus! Yunanlı!” diye bağırmağa başlıyorlardı?” (HG,49)

Doktor Hikmet, İzmir’de yabancı gazete ve dergileri kolayca bulabilmekte ve herkesin gözü önünde açıp okuyabilmektedir. *Je sais Tout, Les Annalles* gibi Fransızca dergi ve gazeteleri okuyan, hatta onlara abone olan Doktor Hikmet, Bu durumu İzmir’in İstanbul’dan farkı olarak görür”. (BS,27)

⁴ a.g.e., s.109.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

İstanbul'da da bazı yabancı dergi ve gazeteleri bulmak mümkündür... Belkıs gibi modayı Avrupa dergilerinden takip eden kadınların varlığı da bunun bir örneğidir.

2.2.4. Basına Eleştiri

Türk basını bazı dönemlerde ulusal duyarlılığa aykırı biçimde hareket etmiş olduğuna dair iddialar her dönemde dile getirilmiştir. Bu iddialar, özellikle Mütareke dönemindeki İstanbul basınına yöneliktir. “Bir süre Ali Kemal’in baş yazarlığını yaptığı *İkdam* gazetesi, işgale ilgili ilk haberi (açıklamaları) 17 Mayıs'ta veriyor... İşgal haberi birinci sayfanın ancak son sütununda yer bulabiliyor. Toplumun işgale karşı yoğun tepkilerinin gazeteye iletilmesi karşısında sessiz kalamadığı için, bu tepkilerden ikisine yer vermek zorunda kalıyor. Bu tepkileri okuduğumuzda Türk milletinin, bu mütareke basınının aksine, işgale karşı ne denli şiddetli ve yoğun bir direniş gösterdiğine tanık oluyoruz. Yıldırım gibi yağın ulusal tepkilere direnemeyen ve bunları küçülterek yayınlamak zorunda kalan *İkdam* gazetesi, bu görüşlere katılmıyor. Halkın tepkisine karşın “yüce hükümet” dediği Damat Ferit hükümetinin çalışmalarının işgalciler tarafından iyi karşılanmasını, iyiye yorulmasını bekliyor! Yani işgalcinin merhametine sığınıyor! Mustafa Kemal karşıtı Damat Ferit'in Ali Kemal'li hükümetinin yanında yer alıyor... Halkın tepkisi yerine işbirlikçi hükümetin görüşlerini yayınlıyor”.⁵ Bu iddialarda doğruluk payı bulunduğu inkâr edilemez. Ancak, bu iddiaların o dönem basınının tamamına yöneltmesinin bazı haksız suçlamalara yol açabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Halil Ramiz, Cumhuriyet dönemindeki Türk basınına şu sözlerle eleştirir. “Bazen vazifesi icabı, -zira, Halil Ramiz, merkez idare heyetinde matbuatla eğitim işlerine bakar-memlekette çıkan gündelik, haftalık, aylık gazete ve mecmuaları gözden geçirdikten sonra kafasının içinde bütün bunlardan ne kaldığını yoklardı; Bir hiç daima bir hiç. Ve hayalinde memleketin bütün matbaalarını boşa dönen çarklar gibi görürdü. Çoğu Halk Partisinden yardım gören bu irili ufaklı basım ve yayım müesseselerinin günde kim bilir boş yere kaç ton kâğıt, kimbilir boş yere kaç yüz litre mürekkep israf ettiğini düşünerek yüreği burkulurdu. Kendi kendine: ‘Bu boşluğu doldurmak, bu kof ve nafîle yazılara bir parça kan ve can verebilmek için ne gibi çarelere başvurmalı, ne etmeli, neylemeli?’ diye sorardı. Ortada, Kurtuluş Savaşı kadar mühim bir kalkınma davası var; geri bir ülkenin ileriye doğru itilme hamleleri var. Yeni baştan bütün kafaları ve

---

⁵ Hulki Cevizoğlu, *İşgal ve Direniş*, Ceviz Kabuğu Yay., Ankara, 2007, s. 43.

ruhları durmadan işleme cehdi var. Hiçbir muharririn yazısında, hiçbir şairin şiirinde bunlara dair –heyecansız beylik bir kaside edebiyatından başka – tek can alıcı bir satıra neden rast gelinmiyor? Ara sıra Türk inkılabı ya da doğrudan doğruya Büyük Türk inkılapçısı hakkında çıkan yabancı eserler bile bu doruk ve sönük Türk basınına aksederken bütün rengini, hararetini kaybediyor”. (P,127)

Bu eleştirinin, söz edilen dönemle sınırlı tutulduğunu belirtmemiz gerekir. Romanlarda Türk basınına eleştiren, suçlayan bir tutum hâkim değildir.

Hüküm Gecesi'nde gazete idarecilerinin, sahiplerinin iktidara göre tavırlarını değiştirmeleri de basına yönelik bir eleştiri olarak görülebilir.

“Rejim değişeli artık muhalefetle ilgisini kesmek lüzumunu duyan gazete sahibinin gerek Ali Kemal’e, gerek Ahmet Kerim’e matbaasından ayrılmak zorunda kalsınlar diye reva görmediği kötü muamele kalmıyordu. Muhalefet devrinde elli liraya yakın maaş alan Ali Kemal’in aylığı ine ine otuza, oradan yirmi beşe indi. Ahmet Kerim, yazılarını imzalarken imzasız yazı yazmağa ve daha sonraları artık hiç yazmamağa zorlandı. Genç adam, açlıktan ölmeyecek kadar bir ücrete karşılık, şimdi yalnız gazetenin tertip ve tashih işlerine bakıyor ve bu işler onu bazen gece yarısına kadar masasının önünde iki büklüm çalışmaya mahkûm kılıyordu”. (HG, 253)

Ancak, *Hüküm Gecesi*'nde basınla ilgili eleştiriler bununla sınırlı değildir. Kendisi de bir gazeteci olan Ahmet Samim, gazetecilikle fahişelik arasında benzerlikler bulur ve gazetecinin anlattığı hakikatin doğruluğunu şüpheyle karşılar. “Ahmet Kerim kendi kendine: “Günlük bir gazete yazarıyla bir kaldırım fahişesi arasındaki benzerlikler yalnız bundan ibaret değil” dedi. “Bunun da, onun da biricik sermayesi halkın budalalığıdır. Amme efkârı bunların birinde hakikat ihtiyacını, ötekinde aşk ihtiyacını tatmin ettiğine inanır. Hâlbuki fahişenin verdiği aşk ne derece samimi ise gazetecinin söylediği hakikat de o derece doğrudur”. (HG,13)

2.2.5. Yalan Haberler, Satılık Gazeteler

Üç İstanbul'da Uşak Ahmet'in Cevat'ı vurması, İstanbul gazetelerinde pek çok değişikliklerle süslenecek anlatılır. “Gazete ertesi sabah cinayeti uzun yazdı yalnız bir muhabirini Raşelle görüştürece kadar ufak bir yalanlar. Çünkü müddeiumumilik Raşel'i kimseyle görüştürmüyordu. Fakat gazete bunun da kolayını buldu: Yalana Raşel'in saçlarını, gözlerini taktı ve yalan bu çehreyle o kadar güzeldi ki, okuyanlar sarı saçlı, lacivert gözlü yalana bayıldılar. En ciddi bir gazete, bu yalana tenezzül etmedi; yalnız bir nevi edebiyat

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

yaptı... Bu ciddi gazetenin buraya kadar ve bundan sonra yazdığı şeyler, dört defa atılan silah gibi ancak dörtte bir doğrudu". (Üİ,490)

Erkanıharp Müşiri, Avrupa gazetelerinin de para karşılığı istenen haberi yaptıklarını söyler. "Avrupa gazetelerinin Yıldız Sarayı'nda "silsile-i fiyat cetveli" vardır. İstedığınız Avrupa gazetesinin bana adını söyleyin; bende size o gazetenin namusunun fiyatını söyleyeyim beyefendi!" (Üİ,176)

Gazetelerin bazı haberleri değiştirmesi ya da süslemesi kimi durumlarda olumlu ve gerekli bir tavidir. Bulgar kuvvetleri İstanbul'a yaklaştığı zaman, Rum gazetelerinin de, tıpkı Türk gazeteleri gibi, asılsız haberlerle Türk ordusunun başarılarını anlatması, *Hüküm Gecesi*'nde olumlu bir ifadeyle verilir. Özellikle savaş zamanlarında ya da millî birliğe, heyecana ihtiyaç duyulduğu zamanlarda gazetelerin halkı ümitlendirmek, cesaretlendirmek gibi amaçlarla bazı haberleri değiştirmeleri ya da uydurmaları sık rastlanabilecek bir durumdur.

Sonuç

Romanlarda İstanbul'daki kültür-sanat dünyasında bir hareketlilik gözlenmez. Ancak, *Ankara* romanında Yakup Kadri'nin bir ütopya olarak sunduğu Ankara'da kültür-sanat olaylarının yoğunluğu, yazarın bu tür etkinlikleri ne kadar önemseydiğinin göstergesidir. Her iki yazar da, roman kişileri de edebiyat ve basın dünyasıyla daha ilgilidir. Kültürlü, aydın roman kişilerinin çoğu, kendi dönemlerinin önde gelen edebiyatçıları, edebî hareketlerini tanıyan, izleyen kişilerdir. Her iki yazar da basını oldukça önemser. Basının gücü, sorumluluğu, basına yönelik sansür ve eleştiri romanlarda sıkça karşımıza çıkar. Gerçekten de basın, toplumsal ve siyasal gelişmelere yön veren oldukça etkili bir güçtür. İncelediğimiz romanlarda da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde de oldukça etkili olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet sonrasında bazı ideolojik akımların yaygınlaşmasında, taraftar bulmasında gazeteler çok etkili olmuşlardır. *Üç İstanbul*'da Adnan "cebinden *Meşveret* gazetesi çıkan adamı yakından tanıdığı için" gözaltına alınır. Günümüzde görsel kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, yazılı basını ikinci plana itmiş gözükse de bu, çok genel geçer bir durum değildir.

Yakup Kadri'nin romanlarında basın daha işlevsel, yönlendirici, güçlü bir rolle karşımıza çıkar. *Üç İstanbul*'da basının memleket ve kamuoyu üzerinde fazla etkili olduğuna dair bir anlatım bulunmaz. Yakup Kadri'nin romanlarında ve özellikle *Hüküm Gecesi*'nde ise basın, kamuoyunu yönlendirmedeki en etkili

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Basının gücünü anlatan Yakup Kadri, basını eleştirmekten de geri durmaz. Bir gazeteci olan Ahmet Kerim, basın dünyasına yönelik genel ve özel bazı eleştirilerini dile getirir. *Panorama* romanında bu eleştiriler daha özele indirgenerek Cumhuriyet dönemi Türk basınına yöneltilir. Halil Ramiz, basın dünyasını yavan bulur, işlevinin farkında olmadığını ve dolayısıyla da onu gerçekleştiremediğini ifade eder. Mithat Cemal'de bir basın eleştirisi söz konusu değildir.

KISALTMALAR

A = *Ankara*.

BS = *Bir Sürgün*.

HG = *Hüküm Gecesi*.

KK = *Kiralık Konak*.

P = *Panorama*.

SG = *Sodom ve Gomora*.

Üİ = *Üç İstanbul*.

KAYNAKÇA

CEVİZOĞLU, Hulki, *İşgal ve Direniş*, Ceviz Kabuğu Yay., Ankara, 2007.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, "Millî Tasarruf ve Halk Edebiyatı", *Kadro*, 2 (Şubat 1932), s.26-28.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, "Bir Kıssa ve Bir Hisse", *Kadro*, 14 (Şubat 1933), s.25-27.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Bir Sürgün*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Panorama*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Mithat Cemal Kuntay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu... 2431

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore* İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

KUNTAY, Mithat Cemal, *Üç İstanbul*, Ođlak Yayıncılık, İstanbul, 1998.

TOKGÖZ, Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*